

TANULMÁNYOK

D. DR. ERDŐ JÁNOS

ÚTMUTATÓ TANULSÁGOK

Az IARF* f. évi teológus konferenciájának és 24. kongresszusának** központi témája — *The tide of religion — A vallás változásai* — a tenger apályával és dagályával példázza a vallás változását, hanyatlását és emelkedését. Az aktuális tárgykörben választ keresnek a vallás és a hívő ember létkérdéseire, egyidejűleg a korszerű hit és életfelfogás bemutatására törekednek. A két nemzetközi találkozó felismerései és megállapításai a vallási és szellemi élet alapos ismeretéből, azok elemzéséből és kritikájából születtek. A tíznapos tanácskozásnak maradandó, minket közelebről érdeklő eredményeivel kívánunk a továbbiakban foglalkozni.

1. Az IARF teológus konferenciája és kongresszusa vallásfilozófiai és teológiai alapvetésének tekinthető Edward Robinson*** *The authority of religious experience — A vallásos tapasztalat tekintélye* c. előadása és az IARF 1. sz. tanulmányi bizottságának jelentése. Mindkettő a vallásos tapasztalatban látja a vallás és a teológia reális alapját.

A vallásos tapasztalat Isten személyes jelenlétének élményszerű tapasztalása, az „Én — Te“ találkozása. Ez a tapasztalat az én-t Istenhez, a végső valóságához közelíti hitben, tiszteletben, szeretetben, imádságban és szolgálatban.

E. Robinson meggyőző érvekkel állítja, hogy vallásos tapasztalata minden normális embernek lehet, akiben a tudatélet kellő fejlettségre jutott. A mai világban természetesen nem könnyű beszélni a vallásos tapasztalatról. A szekuláris ember kétségbe vonja Istent, közömbös, ill. kritikai magatartást tanúsít a vallással szemben. A közvélemény sem kívánja meg: senkitől, hogy hívő legyen, és nem ellenőriz senkit sem, hogy gyakorolja-e vallását vagy sem. Mégis a vallásosság élő jelenség és számolni kell vele.

A vallásos tapasztalatban olyan intuitív meglátásokról van szó, melyeket legfeljebb csak töredékesen lehet elmondani vagy leírni, de a benne végbemenő istenélményt teljes hűséggel visszaadni nem lehet. Az élmény tartalma a személy titka marad.

* International Association for Religious Freedom — rövidítése, az unitárius egyházak és szabadelvű vallásos szervezetek világszövetsége.

** A teológus konferencia júl. 21—24-én, Belgiumban (Maredsous), az IARF 24. kongresszusa júl. 24—31. napjaiban Hollandiában (Noordwijkerhout) ülésezett.

*** „Religious Experience Research Unit at Manchester College, Oxford“ intézetnek 1976 óta igazgatója.

A vallásos élmény nem marad a maga tudati zártságában, hanem külső megnyilvánulásra törekszik. Ennek következtében a vallás egyénivé és bensőségessé válik, ugyanakkor a személyiség növekedik, tartalmában gazdagabb lesz, és olyan értékeket tesz magáévá, amelyekkel előbb nem rendelkezett. Külső megnyilatkozása történhetik szélsőséges formákban is, melyek társadalom- és kultúraellenes mivoltuk miatt elfogadhatatlanok, mert nem szolgálják sem az ember, sem a vallás ügyét.

A vallásos tapasztalat tekintélyét tartalmának igazsága biztosítja. Az egyedüli tapasztalati alap, amelynek segítségével Istenről közvetlen bizonyosságot szerezhetünk.

A vallásos tapasztalat a hagyományban él tovább. Minden nemzedék a maga tapasztalatait újakkal gazdagítva és megújítva adja tovább. Ez a gyarapodás és megújítás kockázatot jelent a hagyomány számára. De ha a mag nem kerül a földre és ott nem hal meg, nem hozhat termést. Így van a tapasztalattal is, meg kell hálnia a hagyományban, hogy gyümölcsöt teremhessen.

Az unitárius keresztény teológia fontos feladatának tekinti a vallásos tapasztalat gyűjtését és tudományos feldolgozását. Saját tapasztalatainkból kell kiindulnunk. De szükséges a nyitottság más emberek egykori és jelenlegi tapasztalatai iránt is. A Biblia tekintélye is azon nyugszik, hogy számtalan ember több mint egy évezrednyi, maradandó értékű tapasztalatával van tele.

2. Az istenkérdés nehéz és felelősségteljes ügy, akár mellette, akár ellene foglalnak állást. A probléma nemcsak elméleti, hanem életvitel szempontjából is döntő jelentőséggel bír. Mert a vallásos ember olyan, mint abszolút eszménye, Isten. Sokféle felfogás hangzott el Istenről a teológus konferencián és a kongresszuson kezdve a teizmustól az ateista humanizmusig. Ebben a teológiai pluralizmusban egyedül az unitárius és szabadelvű kereszténység istenismerete alapul Jézus tanításán.

Istenről való elgondolásunk Jézus vallásos élményéből ered. Ő ismerte fel számunkra, hogy milyen Isten és hogyan tudunk Hozzá közeledni. Teológiai alapállásunk: Isten szellem és teremő erő, végső ok és valóság, minden lét és érték forrása. Ő minden mindenben; jelen van a természetben mint teremő és megtartó erő, és az emberben mint erkölcsi elhatározás. A hívő ember Istent tökéletes jóságnak és szeretetnek fogja fel, aki a világ és az ember gondviselő Atyja. Élete és cselekedete gyökerét Isten valóságában találja meg. Más szóval: a hit Istene köztünk és bennünk él, és mi őbenne léteünk.

A végtelen Istent csak mint véges emberek tapasztalhatjuk, és véges kategóriákban fejezhetjük ki. Minden, amit róla mondunk, „emberi” beszéd. Isten azonban több és más, mint amennyit róla az ember tudhat. A Biblia istenfogalmát és képét is le kell fordítanunk a mai ember nyelvére, hogy megérthessük. Isten örök problémája marad a kereső vallásos embernek.

Isten számunkra ma felszabadító és tökéletesítő erő; jelenléte szabadságra és emberibb emberré válásra szólít, hogy otthon legyünk a világban és az emberiség nagy családjában.

3. Isten imádása lélekben és igazságban történik. Ez azt is jelenti, hogy Isten szeretete annyi, mint az igazságot szeretni, mert Isten maga az abszolút igazság. A vallás lényegéhez tartozik az igazság elfogulatlan és félelem nélküli kutatása. Jézus az igazság után való törekvést egynek

tartotta Istenországa keresésével; az igazságot éhező és szomjúhozó embert pedig boldognak mondotta.

Az őszinte vallásosság megköveteli az igazságosságot, mely tulajdonképpen az igazság szeretete és a végső valóság iránti nyitottság. Az igazságosság nemcsak Isten keresésében a fontos, hanem mindennapi életünk kérdéseiben is. Aki lelkiismeretesen keresi az igazságot, az tartózkodni fog attól, hogy a valóságot elferdítse, ugyanakkor kész arra, hogy a saját igazságát felülvizsgálja a valósággal való jobb megegyezés érdekében. Az igazság becsületes keresése nehéz, lemondást és áldozatot követel, ugyanakkor azt is kívánja, hogy önmagunkat őszintén lássuk olyannak, amilyenek valóban vagyunk. Ez a folyamat végeredményben önvizsgálatra és megtérésre vezet.

Az igazság az ember léleteszménye, mely vonz, lelkesít és utat mutat. Ha valaki törekszik az igazságot megismerni, ha lelkét céltudatosan távoltartja a tévedésektől és hazugságoktól, lényében mindig az Örökkel való felé fordul. Az ilyen embernek erkölcsi ereje gyarapodik, Istennel való közösségét szorosabbra vonja össze, és emberszeretőbben viselkedik az egész világ iránt.

Az igazság kérdését nem kerülhetjük ki, még ha egy kis ideig félre is tesszük azt. Féligazságokkal csak egy ideig élhetünk, utána kénytelenek vagyunk a teljes igazságot igényelni. Ha egy vallás tanítása igazságot tartalmaz, akkor nem kell aggódnunk jövőjéért. És ha megmarad következetesen az igazság mellett, akkor jelentőségét megőrzi követői előtt. Az unitárius és szabadelvű keresztény egyház legyen mindig nyitott az igazság iránt, élje és érvényesítse azt minden ténykedésében, egyben keltse fel és tartsa ébren híveinek érdeklődését az igazság iránt.

4. Az IARF eszmei egysége meggyőző erővel nyert kifejezést az emberről szóló állásfoglalásban. Az ember értékében és nagyráhivatottságában való meggyőződés csendül ki az IARF 2., 3., és 4. sz. tanulmányi bizottságainak referátumaiból.

A középpontban az „Ember“ áll, Isten teremtő gondolatának a megvalósulása; érette történik minden a világban. Nem kész, de lehetőség szerinti lény, az evolúció során lett emberré. Alaptermészete maradandó és jó, de lény a történelem folyamán mindig változóban van; nevelhető és nevelendő. Rnedeltetése nem lehet más, mint önmagának megvalósítása és Isten munkatársává lennie.

Az ember lényének alapeleme Istenhez való viszonya. és egyetlen lehetséges mércéje a felebaráti szeretet. Emberségünk legfőbb célja a felebaráttá válás, melynek megvalósulási területe a család, a munkatársi közösség, a nemzet, az egyház. Hogy teljes értékű életet éljünk, szükséges, hogy ezekben a kapcsolatokban képesek legyünk intenzíven adni és elfogadni.

A felebaráti szeretet nem lehet csupán az ember személyes erénye, hanem társadalmi, gazdasági, kulturális tényezővé kell hogy váljon. Hiszen éppen a humanitás helyez bele erkölcsi felelősséggel az élet realitásába. Az egyéni és közösségi kérdés megoldásának is a humanitás az egyetlen lehetősége. A felebaráti szeretet megélésére minden ember képes, ennek alapján találkozunk minden emberrel. Ez a szeretet a közös emberi feladatokat átérző felelősségre, együttműködésre szólít minden jóakarató embert, aki az étellel szolidaritást vállal, és az élet megtartására és kiteljesítésére elkötelezi magát.

Az emberszeretet nemcsak a szív dolga, hanem az értelemé is. A szeretet és tudás között szoros kapcsolat áll fenn. A szeretethez és tudáshoz pozitív módon kell viszonyulnunk, annak a kérdésnek a fényében, hogy mit tehetünk az emberiség érdekében.

Az ember egyszerre szabad és kötött lény. A szabadság az embernek Istenhez és önmagához való szabad lehetősége. A tárgyilag választó ember önmegvalósítása, belső függetlensége, erkölcsi autonómiája, hogy irányítsa energiáit, igent vagy nemet mondjon önmagára. A szabadság szellemi létünknek olyan ereje, amely által felfoghatjuk Isten, a tökéletes szabadság közelségét.

A szabadság hitünk mélyén gyökerezik, valósággá akkor válik, amint az ember képes lesz választani a jó és a rossz között, erkölcsi célokat állít maga elé és követi azokat.

A szabadság feltételezi a nemek teljes egyenjogúságát; a férfiaknak és nőknek lehetőségük kell hogy legyen arra, hogy önmagukat megtalálják és önmaguk legyenek.

Két út áll előttünk: az egyik az élet, a másik a halál útja. Választanunk kell a kettő között. Az élet útja nem más, mint a szabadság útja, a halál a szabadság hiánya. Az IARF-t alkotó egyházak és szervezetek, mint a szabadság hívei, kezdettől fogva az élet útját választották.

Az ember felelős önmagáért. A felelősség tulajdonképpen az embernek a szabadsága, melyet Isten és a felebarát iránti kötelezettségben kap. A felelős ember az ő énjének a szabadságában cselekszik. Szabadságának biztosítója abban a tényben van, hogy senki sem felelhet érte, senki sem szabadíthatja meg, kivéve az ő énje és cselekedetei. Mert egyedül ő az, aki ítél, elhatároz és cselekszik.

Nemcsak önmagunkért vagyunk felelősek, hanem embertársainkért, a világért, az egyetemes élet ügyéért is. Az együttélés és szenvedés kollektív tudata összeköt minden szenvedéssel, ami a világban van, ugyanakkor felelősséggel tölt el minden rosszért, ami a szenvedést okozza, akkor is, ha személy szerint abban nem volt részünk. Erre a szellemi alapállásra kell az egyénnek eljutnia, hogy a társadalomnak etikailag megfelelő, felelős tagja legyen.

A felelősséget nem lehet parancsolni, mert az ember csak anynyiban felelős erkölcsileg, amennyiben szabad. A szabadság és felelősség egymást feltételező fogalmak. A felelősség feltételezi a szabadságot, és a szabadság csak felelősségben létezhet.

A teológus konferencia megegyezett abban, hogy az embernek etikai normája az élet tisztelete. Ez a Schweitzer Albert által tanított erkölcsi elv nem más, mint szolidaritás a teremtettséggel, és felelősségvállalás mindenért, ami él, elsősorban az emberért. Eszerint jó mindaz, ami az életet megtartja, fejleszti és szolgálja; rossz mindaz, ami az életet elnyomja, rombolja és pusztítja. Ha az ember mégsem ezt teszi, akkor legyenek bármilyen nagy szellemi vagy technikai alkotásai, mégis elembertelenedik, és kiváló képességei végül is csak arra lesznek jók, hogy elpusztítsa önmagát, civilizációját és kultúráját, természeti környezetével együtt.

Az ember nem korlátlan ura a természetnek, hanem annak testvére és felelős gondozója. Éppen ezért úgy tekintheti a világot, mint környezetét, mint életének keretét és tartalmát. Az ilyen ember felelő-

sen együttél a világgal, és magában éli át a világot. Ez a szemlélet képes arra, hogy a civilizációt és kultúrát megtartsa és folyamatosan gyarapítsa.

Termékeny vitát váltott ki a környezet — föld, víz, levegő — szennyeződésének a kérdése. Az ember úgy avatkozott a természet rendjébe, hogy megbontotta annak biológiai egyensúlyát. S ha tovább folytatja romboló gazdálkodását, akkor annak súlyos következményei lesznek magára az emberre is, amiről máris számtalan riasztó tény tanúskodik. Egyetlen nemzedéknek sincs joga megnehezíteni, esetleg lehetetlenné tenni az életet a következő generációk számára. A kongresszus felhívja az IARF tagjait, hogy az élet tisztelete jegyében küzdjenek a léthez szükséges föld, víz és levegő tisztaságáért, a természet biológiai egyensúlyának megvédéséért.

5. A teológus konferencia és kongresszus az egyházat testvéri közösségnek fogja fel, amelyben a hívek Isten imádása és az ember szolgálata érdekében egyesülnek. Ennek a kötelességnek jellemzője: a hit, a vallásos gondolkodás, a társadalmi összetartás, az erkölcsi elkötelezettség és az időbeli állandóság. Létét a vallásnak köszönheti, mely testvérré tesz mások számára, de meg is ajándékoz testvérekkel. Alapja az Istennel való létközösség felismerése, az egymásra utaltság és a testvériség. A lelki összetartozást a hit és a szeretet biztosítja; a külső kapocs szerepét a kultusz és az egyházi szervezet tölti be. Az egyháznak tanításban és struktúrában meg kell őriznie mindazt, amit Jézustól kapott az apostolok által. De figyelembe kell vennie az idők jeleit is, vagyis a világ felé fordulva a mindenkori embert kell szolgálnia.

A vallásos közösség életében két ellentétes erő küzd egymással: az egyén feszítő, bontó, azaz centrifugális ereje, mely a közösséget akarja részekre bontani, és tisztán formális együttlétre törekszik. Ezzel szemben áll a közösség összetartó, centripetális ereje, mely a szervezet erősítését munkálja. Az egyén és a közösség feszültségét az egyház sajátos módon oldja fel. A lelkiismereti szabadságban megadja az egyénnek a függetlenséget, mely végeredményben csak Istennek hódol meg, és általa Isten kíván tőle meghódolást. A közösségnek viszont az egyéneket védelmező, irányító és a szolgálat végzésében útmutató szerepet biztosít.

A szekularizációval az egyház is változik, nem maradhat érintetlenül a mélyreható átalakulások közepette, melyek a társadalmi viszonyokban és struktúrákban mennek végbe. Értelmét veszti a hagyományos külső tekintély elve, a hierarchikus szervezet összetartó funkcióját pedig a hit és a szeretet veszi át.

Változó világunk egyik sajátos vonása, hogy az emberek mind kevésbé közvetlenül élik át az emberi egymásrautaltságot. A hagyományos közösség integráló ereje a nagyvárosok társadalmában fokozatosan gyengül. A helyi gyülekezetekre hárul az a feladat, hogy a nyitottság szellemében híveiket egységgé szervezzék és beleépítsék a szélesebb emberi közösségekbe. E feladat teljesítése a helyi gyülekezetek önállóságának és szerepének rohamos növekedését vonja maga után.

A ma vallásos embere olyan típusú egyházat, szeretetközösséget igényel, mely nyitott a szükségben levők iránt, nem zárkózik el a szorongások és bajok, a segítségért kiáltók kérdése elől. Küldetése pedig Jézus felszabadító evangéliumának hirdetése, a hit ébresztése, táp-

lálása és a személyiség növekedésének elősegítése. Más szóval: hatalom és uralkodás helyett szolgálat.

Az egyház átalakíthatja a vallásos ember életszemléletét és életstílusát, de nem vonja kétségbe a személy integritását, és nem sérti meg emberi méltóságát. Nem veheti el az egyéntől a döntés jogát és ezzel együtt a felelősséget; mindez megmarad az egyén alapvető jogának és kötelességének. Dr. Max Ulrich Balsinger, az IARF 1. sz. tanulmányi bizottságának egyik referense az egyház szerepét a benzintöltő állomáshoz hasonlítja. Az egyház is felajánlja híveinek az emberhez méltó életvitelhez szükséges erőforrást. A benzintöltő állomáson megtisztítják a gépkocsi szélvédő üvegét is, hogy a vezető tisztán láthasson előre, amerre megy. Egyben a belső és külső visszapillantó tükör megtisztításáról sem feledkeznek meg, hogy az autó vezetője hátrafelé láthasson, tudja, hogy honnan jön és mi van mögötte. Az egyháznak is ugyanezt kell tennie. A vallás igazságainak tanítása által hívei számára a tanácsadás, útmutatás és a bátorság forrása kell hogy legyen.

6. Az IARF sokrétű tevékenységében helvet kap az ökumenikus munka is, mellyel a 3. sz. tanulmányi bizottság foglalkozik. Az ökumenizmus iránti érdeklődésünk és elkötelezettségünk nem mai keletű. Az unitárius és szabadelvű kereszténység korán felismerte, hogy az elkülönülés idegen és ellentmond a vallás lényegének. A mély különbségek ellenére is lehetséges a vallások képviselőinek az összefogása és együttműködése. Közös vallási értékeink felismerése érteti meg velünk, hogy mennyire szükségünk van egymásra, a vallások együttműködésére.

A kongresszus kifejezésre juttatta, hogy a vallások az elkülönülés, bizalmatlanság és dogmatikai harcok helyett térjenek át a párbeszédre. A dialógus elősegíti a magunkra találást, amelyet nem az önelégültségben kell és lehet elérni, hanem embertársi segítséggel. Mindenekelőtt azzal, hogy megtapasztaljuk a bizalmat és szeretetet, amely úgy fogadja el a másikat, ahogyan van, és arra is segíti, hogy egyre inkább önmaga legyen.

A vallások közötti párbeszédnek két lehetséges feltétele mellett foglaltak állást a nagygyűlés résztvevői. Az egyik a vallási különbözőségek kölcsönös tiszteletben tartása, a másik a türelmetlenség, gyanakvás és elfogultság helyett egymást megbecsülő szeretet. Mindez végeredményben emberszeretetet jelent, csak ez lehet az alapja és mozgató ereje minden ökumenikus tevékenységnek.

A dialógus célja nem valami szűk egyházi érdekekben, vagy egy új vallás létrehozásában áll. A lehetséges cél nem más, mint erősíteni az emberi kapcsolatokat, tudatosítani az ember felelősségét az életért és a népek közötti igazságos kapcsolatokért, megbecsülni közös értékeinket, együttműködni az emberiség boldogulására, egy szóval: a vallást a felszabadítás, az igazságosság, a szeretet és a remény eszközévé, közvetítőjévé tenni.

Az IARF ökumenikus munkájának lényeges területe a tag egyházak és vallások közötti közvetlen kapcsolatok ápolása. A kongresszus megelégedéssel veszi tudomásul az érintkezések számbeli és tartalmi gyarapodását. A személyi és közösségi érintkezések jó alkalmat nyújtanak egymás megismerésére, az együttműködés lehetőségeinek keresésére, a világ időszerű kérdéseiről és a vallások szolgálatáról folytatandó eszmecserére. A kétoldalú kapcsolatok alkalmat nyújtanak a bizalom nö-

velésére, egymás értékeinek elismerésére, a népek barátságának elmélyítésére — olyan szolgálatra, amelyre ma különösen nagy szükség van.

7. A béke, társadalmi igazságosság és az emberi jogok nagy kérdései a 4. sz. tanulmányi bizottság jelentése alapján kerültek a kongresszus elé. Igen jelentős, hogy ezekben a fontos problémákban hitelveinkkel megegyező reális állásfoglalás született. A tanácskozás abból a megállapításból indult ki, hogy a vallásosság elsődleges vonása az emberre nézve a társadalmi szolgálat és a szociáletikai felelősség. Ezt a kötelezettséget vállalnunk kell, de nemcsak elvileg, hanem a mindennapi életben is „hic et nunc“, ebben a világban és társadalomban, ebben az adott történelmi időben.

Feszültségekkel teli világunkban nagy küzdelem folyik a társadalmi igazságosság érvényesítéséért, a népek függetlenségéért és szabadságáért, az éhínség és kulturális elmaradottság felszámolásáért, a tudomány és technika eredményeinek humánus felhasználásáért és mindenekfölött az emberiség békés jövőjéért. Ezzel szemben a szegények és gazdagok közötti szakadék kiszélesedése, népesedési robbanások, energiaválság; súlyos ekológiai problémák, fegyverkezés, nukleáris háború veszélye — mind azt sejteti, hogy az élet legtöbb ember számára mind nehezebbé s bizonytalanabbá válik. Ebben a meggondolásra késztető helyzetben a vallásnak és az egyháznak, a vallásos embernek nincs joga visszavonulni a világból és hallgatni — állapította meg a kongresszus. Vállalni kell a felelősséget a világért és az emberért, és tevékenyen részt kell venni az antihumánus jelenségek felszámolásában. A vallás egyik lehetséges ellensúlya annak, hogy az ember individualizmusa rideg önzésé, a közösségtől való elidegenüléssé ne fajuljon. Az Istennel kapcsolatba került ember meg kell hogy találja a helyes viszonyt embertársaival és a világgal.

A kongresszus meggyőződése, hogy az emberiség helyzete nem reménytelen. Közös ügyünk az ember. Embernek lenni pedig azt jelenti, hogy közösségben lenni más emberekkel. A felebarát csak többes számban konkrét, egyes számban csupán elvonatkoztatás. Nem hisszük, hogy az embernek választania kellene a kenyér és a szabadság között, vagy hogy egyes embereket fel kellene áldozni azért, hogy mások élhessenek. Rendelkezünk a szükséges erőforrásokkal arra, hogy egy új, igazságos világrendet teremtsünk.

Különös figyelmet fordított a kongresszus a leszerelés és a béke ügyének. A 4. sz. tanulmányi bizottság jelentése és több referátum cselekvésre hívó, meggyőző erővel mutatott rá, hogy a fegyverkezési verseny fokozza a háború veszélyét, és világgazdasági romlásba visz. Megdöbbentő volt az a statisztikai adat, mely szerint 1980-ban a világ 500 billió dollárt költött fegyverre! Ez az összeg biztosíthatta volna a szükséges anyagi alapot egy új nemzetközi gazdasági rend létesítéséhez. Ma az egész világon mind többen ébrednek rá arra, hogy a békeharc mindent eldöntő feltételévé vált a civilizáció, a kultúra, a lét megőrzésének.

Az egyszerű emberek és a népek nem akarnak háborút, mert tudják, hogy a béke jobb, mint a háború. A hirosimai atombomba robbanása óta egy pillanatra sem szűnt meg a tiltakozás és küzdelem a háború ellen. Százmilliók aláírása az atomfegyvereknek nemet mondó kiáltványokon, a számtalan béketüntetés, a nagy visszhangot kiváltó tö-

meggyűlések nem voltak hiábavalók. Világszerte erősödött a békéért való felelősség tudata.

Napjaink központi problémája a béke védelme. Megoldásától az egész emberiség jövője függ — hangoztatja a kongresszus. A vallások és egyházak sokat tehetnek a népek közötti megértés és a béke érdekében. Az IARF tagegyházai és vallási közösségei egyértelműen támogatják a béke megmentéséért dolgozó erőket. Az IARF a béke oldalán áll, a békét szolgálja, hogy az emberiség valóra válthassa legnemesebb elképzeléseit. A kongresszus kifejezésre juttatja minden békeszerető embernek és népnek azt a vágyát, hogy megszabaduljanak az újabb világégés veszélyétől. Állásfoglalását a humanizmus és a mélyen realista szemlélet határozza meg. Ma nincsen választanivalója az embernek. Vagy a megmaradásra, a békére teszi fel egész életét, vagy létéről mond le. Az embernek meg kell tanulnia, hogy a békét mint legfőbb értékét óvja és őrizesse. Egyetemes emberi felelősségünk figyelmeztet: vegyünk tevékenyen részt az élet védelmében. Erősítsük az összefogást és együttműködést a különböző egyházi és világi békeszervezetekkel. Imádkozunk naponta a békéért, és hozunk meg minden áldozatot érte, mert maga az élet került végveszedelembé.

A társadalmi igazságosság összefügg a béke és az emberi jogok kérdésével. Felelősséget hordozunk mindazon emberek életéért, akik éheznek, el vannak nyomva, szenvednek, az igazságosság és a szeretet után kiáltanak — hangoztatták a kongresszus résztvevői. A szegénységnek, a nyomornak viszont nem lesz vége mindaddig, amíg az erőforrásokat fegyverkezésre fordítják. Erősödött az a meggyőződés is, hogy a társadalmi igazságtalanságot az igazságtalan struktúrák megváltoztatásával lehet csak megszüntetni.

Az igazságot keresni és igazságosan élni vallási kötelességünk. Valóságunk ösztönözzön cselekvő szeretetre, társadalmi szolgálatra és nyitottságra a felebarát és a közösség iránt. A kongresszus résztvevői pozitíven nyilatkoztak egy olyan új világ mellett, mely biztosítja a társadalmi igazságosságot, megadja az emberi jogokat, mindenkit arányosan részesít a föld erőforrásaiból, gondoskodik az ember alapvető szükségleteiről és megteremtí a tartós békét. Ennek a világnak polgárai embertársaikért és embertársaikkal élnek. Az új világ megvalósítása kemény küzdelmet feltételez, mely csak az igazság és személyes meggyőződés alapján folyhat, egymás hitének és emberségének a megbecsülésével. Van hozzá közös ügyünk, mely összeköt: az ember ügye. Hangsúlyos feladat és ígéretes munka, nemcsak lehetőség, hanem hitünkbeli fakadó kötelesség.

8. A teológus konferencia és kongresszus nem törekedett teljességre; idegenkedett attól, hogy kész recept nyújtására vállalkozzék. Inkább csak segít gondolkodni és bátran előremenni az úton, ami előttünk van, és aminek építésén magunknak is kell dolgozni. A továbbgondolás, az eszmeváltás és a valódi hatás lehetőségét az IARF tagcsoportjainak nyitottsága biztosítja.

A két nemzetközi találkozó írásos anyaga és szóbeli megnyilatkozásai elevenen tükrözik az IARF teológiai és kulturális pluralizmusát. Azonban a különböző teológiai felfogások és világnézetek egymást észrevették, és egymással biztató párbeszédet folytattak. Az időszerű kérdések

széles skáláját érintő állásfoglalásai eligazítást nyújtanak az emberért és a világért felelősséget hordozó vallásoknak.

A teológus konferencia és kongresszus elismeri a vallás apályát és dagályát, de hadat üzen a vallás jegyében hirdetett mindenbe való belenyugvás, a tehetetlenségre való kiegyezés, a vaksors elfogadása ellen. Állítja, hogy a vallás erkölcsi értékeket közvetít Isten és a hívő ember, a társadalom és az egyén között. Tanítja, hogy a vallás a hívő életében jellemnevelő, alkotó erő, mely a mindennapi helytállásban, nagy alkotásokban és szolgálatban gyümölcsözik az ember és a közösség javára. Hirdeti, hogy a vallás ösztönöz a jobb és emberségesebb világért folyó erőfeszítésekben való részvételre.

A két nemzetközi találkozó teológiai alapállásából következik, hogy egységben látja a szeretet törvényének két részét. Ebből önként adódik, hogy a vallás és a társadalom szolgálatát csak egészen lehet végezni. Aki teljesen a vallás szolgálatának szenteli magát, annak egészen vállalnia kell a társadalomért való felelősséget is. Mert aki Istent egész lényével szolgálja, az teljes erővel vállalja az ember ügyét is.

Az IARF-t belülről feszítő különbségek és ellentétek dacára, növekedett a tagsoportok körében az összetartozás tudata. Erősödött az az érzés, hogy együtt kell és lehet maradnunk.

A két nemzetközi találkozó munkáját pozitíven értékeljük, mert komoly és mély élményt, eszmei útravalót tudott adni a résztvevők többségének. A legkülönbözőbb irányzatok képviselői is tudnak valami értékeset elkönyvelni a két nagygyűléssel kapcsolatban.

A kongresszus megállapításai és eredményei szellemi forrás, melyből velünk együtt mindenki meríthet, aki szolgálni akarja az embertársát és a világot. Időszerű megállapításainak summája az, hogy a vallás nem elszigetel, hanem kötelező erővel beállít az emberszeretet egyetemes szolgálatába. Ez pedig azt jelenti, hogy helyünk és küldetésünk van a világban. Ebben az értelemben valljuk és vállaljuk a teológus konferencia és kongresszus útmutató tanulságait.

SZABÓ DEZSŐ

TEPLOSÉPÍTÉS AZ UNITÁRIUS EGYHÁZBAN A TŰRELMI RENDELETET KÖVETŐ 30 ESZTENDŐ ALATT

Az erdélyi egyházak életében jelentős fordulatlak számít II. József 1781 őszén kiadott *tűrelmi rendelete*. A súlyos megpróbáltatások korszakát lezáró rendelet nem vallási indítékból született, hanem abból a politikai felismerésből, hogy az abszolutisztikus államnak feltétlenül haszna van az alattvalói iránt tanúsított tűrelemből. Az uralkodó szerint „Vallási tűrelem annyit jelent, mint megengedni, hogy hivatalokban alkalmazható legyen, földbirtokot szerezhessen, ipart űzhessen és polgár